

ÇAĞDAŞ SÜREÇTE KİTLESEL BİLİNCİN TEMEL EĞİLİMLERİ

Dr. Sevil İSMAYILOVA *

Abstract

Public conscience is one of the basic topics of the contemporary world. In general terms public conscience is created and motivated by mass media. In the article process of public conscience in Azerbaijan is stated as the idea of unification of the territories occupied; to create more solidarity and cooperation with the other Turkish republics and Turkey.; changing value- judgements on ideological basis; arising the desire for promoting the life standart level.

Key Words: Public conscience, Basic inclinations, Modernization

ÖZET

Kitlesel bilinç günümüz Dünyasının en temel konu başlıklarındandır. Genel olarak kitlesel bilinç medya tarafından yaratılmaktadır. Makalede Azerbaycan'da diğer Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye 'yle daha fazla işbirliği ve dayanışma sağlanması , ideolojik temelli değer yargularının değişimi, yaşam standardının yükseltilmesi açılarından kitlesel bilincin gelişim süreci incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kitlesel bilinç, modernleşme, temel eğilimler

Günümüzde araştırılması önem arzeden konuların başında kitlesel bilinç sorunu gelmektedir. Konu aynı zamanda sosyoloji, psikoloji, siyasal ve sosyal bilimler açısından da büyük önem arz etmektedir. İçinde bulunduğumuz süreçte sosyal ve tarihsel olaylar çeşitli ülkelerde kitlesel bilinç üzerinde büyük etki

---

* Baktı Devlet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

göstermekte ve temel özelliklerini oluşturmaktadır. Bunun gibi her ülkenin ve milletin kendi sosyo-ekonomik ve siyasal yapısı, tarihsel zaman algılayışı, kültürel özellikleri ve geçirdiği kendine özgü tarihsel süreçler de kitlesel bilinci yakından etkilemektedir.

Kitlesel bilinci siyasal ve etik erozyona karşı korumak, onun etkileşim gücünü hafifletmek, toplumda huzursuzluklara neden olan ideolojilere karşı uyarmak, bireyleri ve toplumsal kurumları birbirine karşı koymamak için güçlü iletişim araçları hazırlamak sosyolojinin başlıca görevleri arasındadır. Kitlesel bilincin içeriğini ve konumunu daha iyi anlamak açısından, onun sosyoloji kuramının genel ve özel olmak üzere iki araştırma yöntemi düzeyinde tahlil etmek gerekmektedir.

Öncelikle kitlesel bilincin bütünü bir unsur olduğu ve onunla ayrılmaz bir bütünlük oluşturduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Burada kitlesel bilinç toplumsal yapının ve toplumsal hareketliliğinin belirlenmiş düzeyi konumundadır. Kitlesel bilincin içeriğini, konumunu özel sosyoloji kuramının sınırları içinde ele alacak olursak, o zaman kitlesel bilinç bütünü bir unsur gibi değil, otonom bir bütün gibi, kendine özgü işleviyle nisbeten bağımsız sosyal olay gibi görünmeğe başlar. Burada iki düzeyin farklılığı açıkça görülmektedir. Buradan yola çıkarak şöyle bir sonuca varabiliriz ki, kitlesel bilinç, toplumların faaliyeti ve karşılıklı ilişkileri sürecinde yarı özerk bütün gibi öğrenilmelidir. Bu durum, toplumsal bilincin yapısını ve fonksiyonlarını daha etkili incelemek için daha iyi olanak sunuyor ve toplumsal bilinçle ilgili kalabalığın bilinci gibi yaklaşımları ortadan kaldırıyor.

Bilincin kitleselleşmesi anlaşılması güç ve oldukça çok yönlü bir süreçtir. Bazı ülkelerde, örneğin ABD'de bilincin kitleselleşmesi süreci XIX yy.da başlamış olmasına rağmen diğer ülkelerde bu süreç çok sonraları ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni tarihin çeşitli dönemlerinde bilincin yaygınlaşmasını sağlayan subjektif ve objektif faktörlerin değişken olmasıdır. XX. yy'da bu yönde yapılan çalışmaların başında kitle iletişim araçları (KİA) üzerine yapılan çalışmalar gelmektedir. KİA sürekli ve belli bir amaç taşıyan düşünce ve yaklaşım tarzlarını, zevk ve ihtiyaçları, değer, belirli ideoloji ve siyasal yönleri şekillendirir. KİA insanların hayat tecrübelerini, psikoloji ve hislerini etkilemede çok büyük ölçüde olanaklara sahiptir. Bu yüzden de KİA'nın denetimini elinde tutanlar kitlesel bilinci oluştururlar. Şayet ülkeyi demokratik güçler yönetiyorsa, o zaman toplum bilincinde de demokratik ilkelere uygun

eğilimler egemen olur. Demokratik bir toplumun bilincinde kalıplar azınlık teşkil eder ve insanlar demokratik, sosyal değişiklere her zaman hazırdırlar.

Kitleselleşmenin içeriğini değişik açılardan inceleyebiliriz:

1. Kitleselleşme kalabalık kitlelerin his ve düşüncelerini manipüle ettiği zaman gerçekleşir. Aynı zamanda ekonomik, siyasal, ideolojik ve teknik imkanlarda önem arz etmektedir. Örneğin, büyük çapta üretim, bantlı sistemle çalışan kuruluşlar tektip düşünce ve aynı hareketleri oluştururlar. Üretim alanının sınırlı hale gelmesiyle insanlar sosyo-psikolojik nitelikleri oluştururlar. “Benzerlik” ve “tektiplilik”; kitleselleşme süreci asıl bu kavramlarla ortaya çıkıyor. Bu durum da insanların başkalarına benzemek istemeleri ve değişik hadiseleri çeşitli zaviyelerden ve onlarla aynı açıdan değerlendirmeyi tercih etmelerinden ileri geliyor.

2. Kitleselleşme akıl dışı bir tesirin mekanik bir sonucu değil; aynı zamanda siyasetin ve siyasi ilgilerin alanıdır. Kitlenin enerjisinin, gücününün, ilmi potansiyelinin toplumun etkili yönetimine sevk edilmesi yönünden kitleselleşme süreci müsbet bir hadisedir. Örneğin kitleselleşme sürecinin yoğun olduğu toplumlarda sosyal enerjini olumsuz hadiselerin, kriminolojik olayların ortadan kaldırılmasına yöneltmek kolaydır. Çağdaş toplumlarda siyasal yapı ve kültür seviyesi hesaba katılmadan kitleselleşme süreci hızla yağmlaşmaktadır. Bu da öncelikle şuur ve kültür alanına aittir. Fakat her iki alanda kitleselleşme kendine has özellikleriyle seçiliyor.

Kitleselleşmenin genel etkenlerinden söz açarken öncelikle sanayileşme olayına değinmek gerekiyor. Konuya ilişkin batılı sosyologlar şunu söylemektedirler: “Çağdaş sanayii toplumu, kendine özgü toplumsal norm ve kültürüyle bireyi etkisi altına alır”. Şuurun ve kültürün kitleselleşmesinde radyo-televizyonun başarıları, teknolojik cihazlar, bilgisayarlar, reklamlar, ticari kurumlar, eğlence merkezleri önemli rol oynamaktadırlar. Arzetmek gerekiyor ki, kitle kültürü kitleselleşme sürecinin esasını teşkil ediyor. Kitle kültürünün insanların şuuruna etkisi gittikçe artmakta. Örnek verecek olursak müziğin etkisi, özellikle de rok ve pop müziklerinin. Kitleselleşmenin önemli faktörlerinden biri de modadır. (Özellikle bayanlar ve gençler arasında). Şüphesiz, bu süreçte dinin de önemi çok büyüktür.

Böylelikle, kitleselleşme sürecinde objektif, subjektif ve gelişigüzel faktörlerin birbiriyle uyumlu hale geldiğinin şahidi oluyoruz. Toplum geliştikçe toplumsal üretim ve sosyal yapı karmaşık bir görünüm aldıkça kitleselleşme

süreci de geliyor ve ağırlaşıyor. Çağdaş devirde kitleselleşme maddi ve manevi üretimi, yönetimi, siyaseti, boş zamanları, geçimi, insanlar arasındaki münasebetleri kendi sınırları içine alıyor.

Kitleselleşme süreci çoğu ülkelerde görülmekte ise de her ülkenin kendine özgü eğilimleri mevcuttur. Mesela, Azerbaycan toplumu için şu eğilimler geçerlidir:

1. Halkın milli şuurunda başlıca olarak ülkenin arazi bütünlüğü ve işgalcilerden kurtarmak gibi fikirler yer almaktadır.

2. Azerbaycanın yerli halkı Azerilerdir, bir başka deyişle, Azeri Türkleridir. Bu yüzden ülkede kamuoyu Türk halklarının, özellikle de Türkiye'de baş veren olaylara hemen tepki gösteriyor. Azeriler kendi soy köklerini araştırdıkça Türk halklarının tarihini, kültürünü daha yakından tanıyorlar. Bu sebepten kitlevi şuurda Türk halklarıyla, özellikle de Türkiyeli kardeşleriyle dayanışma hisleri güçlenmektedir.

3. Azerbaycan'da değerler bir daha gözden geçiriliyor, ideoloji değişiyor, dinin etkisi gittikçe güçleniyor. İslam dünyasında baş veren tüm olaylar dikkatlice takip ediliyor.

4. Toplum bilincinde hayat düzeyini iyileştirmeğe yönelik olgular yaygındır

Üzerinde durmamız gereken konulardan biri de şuurun, kültürün ve taleplerin kitleselleşmesinin hayat standartlarıyla yakından ilişkili olmasıdır. Hayat tarzı milli ve yerel özellikleri, aynı zamanda dönemin özelliklerini içerir. Tüm gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan ülkelerde yapılacak işin ve faaliyetin teşkilinde, kültürün benimsenilmesinde, bilgilerin toplanmasında, geçimin sağlanmasında genel nitelikler özel niteliklere nisbette üstünlük teşkil ederler. Kısacası, çağdaş devrin belirgin özelliği kitleselleşmenin tüm insanlığı ve aynı zamanda ayrı ayrılıkta ülkeleri kendi kapsama alanına almasında yatmakta. Fakat kitleselleşmenin genişlenmesi ve güçlenmesi onun mutlak bir süreç olduğu anlamına gelmiyor. Kitleselleşme süreci hızlanabildiği gibi yavaşlama eğilimi de gösterebilmektedir.

Kitlesel bilinç katmanların ve grupların sosyal varlığının tezahürüdür. Yalnız aile ve grup düzeyinde insanlar sahip oldukları değerleri yeniden gözden geçirerek geçmişe ve gelecekle ilgili olarak kendi yaklaşımlarını ortaya koyarlar. Yukarıda arzettiğimiz gibi, kitleselleşme süreci hayatın değişik sahalarını kapsıyor. Fakat onun ölçeği, iç derinliği, kendini açığa çıkarma

şekilleri çeşitlilik arz etmektedir. Bilindiği gibi üretimin yapısı giderek karmaşık bir görünüm arz ediyor ve bu durum üretim sürecine yeni işçilerin sevk edilmesini zorunlu hale getiriyor. Bu durum kitleselleşmenin yeni türlerini ortaya çıkarıyor. Hatta bilim yüzyıllardır farklı özelliklere sahip kişilerin faaliyetinin sonucunda gelişmişse, artık günümüzde giderek kolektif bir özellik taşımağa başlamıştı. Yani, günümüzde bilimin gelişmesi büyük grupların toplu faaliyetlerinden, uzmanların ve teknik kadronun çabasından ileri gelmektedir. Ve ilmi sahada kitleleşme bu sürecin ta kendisidir. Aynen bu süreç güzel sanatların üretiminde de görülmektedir. Halıların, çocuk oyuncaklarının vb. dekoratif süsleme ürünlerinin üretimi örnek olarak verilebilir. Tüm bunların hepsi kitleselleşmenin farklı türleridir.

Böylece, üretimin, faaliyetin ve bilincin kitleselleşmesi çağdaş dönemde sosyal ve sosyo-psikolojik soruna dönüşmektedir. Bu sebepten günümüzde bu alanda sosyolojik çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sosyolojik araştırmalar belli bir amaca bağlı olmalı ve bunun sonucunda etkili yöntemler geliştirilmeli, bilim ve sosyal enstitüler kitleselleşme sürecine katkıda bulunmalı ve olumlu yönde etki göstererek toplumsal sürece katılan bireylerin etkinliklerinde kuruculuk becerilerine destek verilmelidir. Kısacası, ideoloji ve eğitim-öğretim ağı güçlendirilmelidir.